

DISSERTATIO THEOLOGICA,
SISTENS
*CONSPECTUM SCIENTIÆ
PASTORALIS,*
IN USUM SEMINARII THEOLOGICI.

CUJUS PARTEM SEXTAM,

APPROBANTE MAX. VENER. FAC. THEOL. ABOËNSI,

MODERANTE

JACOBO BONSDORFF,

S. S. Theol. Profess. & Licent.

publico examini subjicit

JOHANNES GABR. KRIANDER,

Stipend. Reg. Satacund.

In Atrio Cancellariæ d. xvii Jun. MDCCCIX,

h. p. m. f.

ABOË, Typis Frencckellianis.

demonstrationis agendum est, quem cum deliberativo genere (a Veteribus seorsim tractato) conjungendum esse, nemo non percipit; Principia enim & præcepta religionis non tantum demonstranda sunt & commendanda, verum etiam examinanda & deliberatione quasi eruenda. Utroque autem in genere, persuadendi spectari consilium, quis non sponte intelligit? Quemadmodum autem Theologi, in fide Christiana definienda, notitiam & assensum s. persuasionem distingvere frustra annisi sunt, quum hæc tamen ipsa non nili pars sit sive gradus cognitionis, nullaque notitia veritatis sine intima persuasione mentis sana sit aut perfecta; ita quoque, quod Homiletici scriptores figillatim proponunt officium Oratoris, ad docendum & persuadendum (intellectum puta), simpliciter tamen ad unum commode refertur caput. Igitur videamus, quomodo argumentum suum, ex religionis Christianæ ambitu petitum, exponere ac demonstrare debeat orator, ut mente sua comprehendant, intelligant, & persuadeantur, id est, ut justum, verum & bonum esse cernant auditores sui. Neque nos tantum discriminis esse putamus inter argumenta *dogmatica* s. theoretica, & *moralia* s. practica, ut diversam demonstrandi requirant subtilitatem in Oratore (quemadmodum MOSHEIM, BASTHOLM, NISMEYER judicarunt); Certum quidem est, alia ratio-

ciniorum methodo proponendam esse doctrinam de Deo, ejusque attributis, de Christo ejusque munere ac beneficiis, quam de hominum natura, corruptione, miseria & emendatione; *hæc* enim veritatum pars potius ab experientia quam e scriptura demonstrabitur, *illa* magis ad Scripturæ testimonia exigatur oportet, quam ad experientiam; Verum enim vero nulla est moralis veritas, quæ non ad theoriam redit, nullaque theoria de Deo & Christo, quæ morum non spectabit theoriam. Moralis s. practica theologia non est nisi theoria morum humanorum & legum Divinarum; Usus vero ipse docebit, quomodo in quacunque re definienda ac demonstranda versabitur orator Sacer, ut suas implere possit partes.

§. 2. Demonstrativum genus tribus absolvitur partibus: 1) *Definitione* una cum uberiori *explicatione* materiæ; 2) *Demonstratione* s. *Confirmatione*; & 3) *Refutatione contrarii*. Cave vero credas, omnes has partes ubivis in concionibus esse necessarias, ut potius tertia potissimum pars læpius tanquam otiosa prætermittatur. Immo in historica materie & analyticis concionibus confirmatio ipsa utplurimum superflua videbitur.

Ipsa igitur *Definitio*, licet ad Logicam omnem subtilitatem non exigi semper debeat, *vera* tamen sit & *accurata*, *simplex*,
po-

popularis & auditorum captui accommodata. Sine *veritate* quid est quod intellectum afficere possit? Est ex. gr. thema orationis: *Summum solamen mentis ex mortis Jesu vicariæ doctrina derivandum.* Nisi mortem Jesu a Deo in pœnæ exemplum atque ad remissionem peccatorum acceptatam & destinatam definieris, sed utpote martyrium quoddam voluntarium pro sua confessione exhibitum adumbraveris, male & contra Biblicalam veritatem ageres. Porro *accurata & adæquata* sit definitio; e. c. Fides est certa mentis *persvasio* de Deo & Christo, atque cordis intima *fiducia*; Quod si vero addas *studium obsequendi* legibus Divinis s. nislum pietatis, plus exhibetur in definitione, quam fidei vel fiduciæ nomen continet. *Simplicitas* quoque & *aptitudo* adlit in quavis re, siue historica siue dogmatica declaranda; Quis enim fidei notionem sibi informabit, si dicatur apprehensio meriti Christi, s. oculus animi, s. manus, qua Christum recipimus, s. adminiculum *ληπτικον*? Quis aptum plebis institutioni ac persvasioni pronuntiabit, ita definire pœnitentiam, ut sit moralis lucta inter principium bonum & malum e. s. p? Una cum definitione uberior quoque conjungatur expositio doctrinæ, tum universæ, tum per omnes suas partes, genus, speciem, considerandæ. In analyticis commoda est paraphrasis siue commentatio qualis ap.

BELTER & LESS invenitur; in syntheticis vero uberior requiritur illustratio rerum maxime salutarium. Homines enim, ex vulgo, utpote intelligendo & attendendo minus adfveti, non possunt veram certamque rerum ideam sibi formare ac retinere, nisi repetitis vicibus variisque sub verborum formis representata, exemplis & imaginibus valde familiaribus illustrata, nec non ex omni parte tractata fuerit. Quæ explicandi ubertas, quamquam in philosophico genere non nihil tædii moveat, in oratorio tamen negotio utilis, necessaria aptissimaque censebitur; Sine ea nempe vix persuadere animos auditorum, ut vulgo sunt, rudiorum & mixtorum, poterunt concionatores. Copiam vero oratoriam nemo prudens cum ineptissima tautologia aut vano verborum fluxu commutabit. In mysteriosis autem veritatibus penitus abstineant concionatores ab explicandi argutiis, satis habentes, si revelationis Divinæ presse inhæreant verbis, & tropicum dicendi genus a proprio bene distinguant. Qui regenerationem e. c. cum naturali generandi negotio conferunt, lussisse magis quam illustrasse rem merito dixeris. Præstat quoque exponere, quomodo veritas, de qua quæritur, sit intime connexa cum aliis religionis nostræ capitibus; e. c. Si de *gratiosa Dei operatione ad mentis emendationem* disleritur, demonstrandum est, cohærere hanc

hanc veritatem cum idea præsentiæ Divinæ, nec contrariam esse libertati humanæ.

§. 3. *Confirmatio* autem præcipua est demonstrationis live institutionis pars, atque continetur ipsiis argumentis & rationibus; non enim sufficit dixisse aut definivisse, sed probasse. Probatio igitur live excogitatio causarum totam occupabit oratoris attentionem diligentiamque, ut quasi transire ad auditorum persuasionem veritas possit. Videntum vero est, qualia sint argumenta, unde petenda, & quonam ordine proponenda. *Primo*, qualia & quocum delectu adferantur, dispiciendum; Huc pertinet: *gravitas* s. pondus (non enim numeranda sed ponderanda sunt argumenta); *copia* & amplificatio argumentorum; *Perspicuitas*, sine qua actum ageretur in omni re demonstranda; & *aptitudo*, ut cogitandi modo audientium congrua sint ac semet influent. Etenim non omnibus eandem vim probandi adferunt argumenta, fortissima licet; verisimilia sæpius longe plus plebem afficiunt. Procul ergo sit omnis subtilitas Scientifica & erudita, una cum ratiocinandi modo Philosophico, abstruso & perplexo. Simplicitas enim argumentorum maximam vim in mente rudiorum persuadenda exserere solet, unde fit, ut qui ægrius ad captum vulgi descendat, ægrius quoque ejus attentionem excitare valeat. Nihil tamen impedit, quominus syllogismis

fa-

familiaribus interdum utatur orator; conf. ERNESTI *In Rhet.* Cap. X. §. 121. Disputatum vero sæpius fuit, utrum ad vanas hominum opinionis demittere se orator facer aliquando debeat, aditum sibi ad longe graviora instillanda principia paraturus. Provocatur non modo ad institutorum vulgarem methodum, verum etiam Christi & Apostolorum morem, præjudicatis suæ gentis opinionibus, ubi innoxie aut indifferentes viderentur, aliquando parcendi cedendique. Atque, ut vera fateamur, profecto sapientissima fuit Servatori consuetudo, non modo intactas relinquere nonnullas suorum temporum, physicis & domesticis in rebus, parum accuratas opiniones, sed etiam ad eas interdum verbis alludere semetque accommodare eo quidem consilio, ut animos ad religionem ac vitæ emendationem tanto fortius pertraheret. An credere fas est, Christum, utpote veræ religionis restauratorem, quidquam in re longe saluberrima valuisse, si omnem opinionum vulgare lusum, qualis Judaico maxime arrisit ingenio, insimul evertere studuisset; Annon id quoque plane impossibile fuisset? Est hæc nempe omnium temporum certa experientia, hæc Reformatorum, doctorum, legislatorum ac sapientum prudens cogitandi ratio. Videndum tamen est, quantum & quousque vulgi opinionibus cedendum atque accommodandum sit; Quin etiam

etiam opera danda, ut ubi capaces subtilioris eruditionis fuerint aut evadere possint homines ex plebe, sollicitius a suis avocentur præjudiciis vulgaribus. Conf. REINHARD *Moral. Th. 2. §. 259.* Contrarium tenent STORR *Opusc. Ac. T. 1.* BAUMGART. CRUSIUS, conf. *Läs. i bland. Rel. åmn.* Fascic. 1.

Secundo quæritur de argumentorum fonte, qui duplex omnino cognoscitur esse, *Scriptura* nimirum *Sacra* (Divina revelatio s. institutio), & *humane Rationis* dictamen; Ultimum & tutissimum cognoscendi principium exhiberi nobis in libris Divinitus patefactis, saniores nunquam dubitarunt, nec unquam dubitabitur, quamdiu Religioni ipsi sua constet sinceritas; Divinis quippe qui renuntiaverint oraculis, testimoniis ac auctoritati, quomodo aditum ad certam persuasionem de veritate cœlesti invenient ipsi, aut aliis parabunt? Falso præsumunt nonnulli, sublestæ aut dubiæ fidei esse auctoritatem Biblicam, rationis autem theoreticæ principia invictissima judicantes. Quod tamen si unquam apodictica, absoluta ac consummata Religionis concipi poterit ac obtineri certitudo, præprimis quidem ea ex Divino derivabitur testimonio. Philosophica enim demonstratione cum suis argumentis sæpius vacillante, quicquid Christus Dei nomine expresse præceperit, quodque Apostoli ejus propriissimis verbis atque ex ejus mandato docuerint, id de-

demum ultimum erit vagabundæ mentis refugium, & absolutam merebitur fidem. Hinc ergo non modo in historicis religionis nostræ momentis, speciatim iis, quæ fata Jesu Christi exponunt, ad sacra hæc redeundum est monumenta, verum etiam in dogmaticis & moralibus ad infallibilem Dei & Christi provocabimus auctoritatem. Hinc summum conciliabitur orationibus Sacris robur præsidiumque. Sunt autem ipsa hæc bona sapienter, moderate & cum delectu adhibenda, ne in abusum versa contrarium producant effectum; Minime enim laudamus concionatorum quorundam, Biblica dicta & testimonia, pro quavis veritate demonstranda, nimis cumulandi & exaggerandi libidinem, neque eorum adprobamus institutum, qui Biblicis phrasibus & sententiis totam fere circumvestiunt orationem. Argumenta ex Bibliis Sacris derivata, sunt sive *directa*, sive *indirecta*; *expresfa*, sive per *inductionem* ratiociniorum formata, (*κατὰ ἔντρον, κατὰ διαγωγὴν*). Directa & expresfa testimonia sunt, quæ totidem verbis leguntur & citantur, v. c. in probanda unitate Dei effatum Servatoris Joh. 17: 3. in Divina & sublimi Christi natura demonstranda Joh. 17: 5. 3: 13. 8: 56. Rom. 9: 5. Col. 1: 17. 2: 9. Ebr. 1: 2. 1 Joh. 5: 20. (conf. EWALD *über die Grösse Jesus*); De morte Jesu ad remis-
 sionem peccatorum Math, 26: 28. cæt. Indi-
 re-

rectae rationes, ex nexu & consilio orationis depromptae, facile locum in concionibus ad textum Biblicum compositis invenient; quarum usus omnino latissime patet. Sic Divinitatem Jesu Christi ex ejus mirabilibus factis, consummata doctrina & vitae innocentissimae majestate nemo non probabit; Pari-ter quoque Providentiam Divinam ex tot Judaicae & Christianae Ecclesiae fatis —, expiationem Jesu vicariam ex rituum religiosorum Vet. Test. indole —, atque universam morum doctrinam e sublimi Dei majestate, perfectionibus, promissionibus, legibus cæt. in Bibliis toties commemoratis quilibet jure demonstrabit. Pleraque enim, quæ pro veritate Religionis mentibus persuadenda proponimus, justa ratiociniorum inductione ex laqueo hoc derivantur fonte, quare etiam ingratissimi sunt, qui apodicticam harum veritatum ac præceptorum certitudinem ex theoretico rationis principio nudo volunt derivatam. Proinde ad Scripturæ amussim omnia, quibus ad persuadendum opus est, exigere convenit argumenta præcipua. Ea vero, cujuscunque sint indolis, directa aut indirecta, ita adhibeamus, ut 1) *pondus ac veritas* eorum perspiciatur; 2) *simplicitas & evidentia* intellectui auditorum pateat; 3) nec multa temere proferendo dicta Scripturæ, eademque exegeticis muniendo principiis, vanam ostentemus laudem ipsi, tædiumque aliis

aliis facescamus. 4) Superfedendum quoque est nimio Scripturam citandi & allegandi studio, utpote inepto. conf. BASTH *Predikofätt*, Cap. 13 NIEMEYER *Hanab.* §. 51, FORTAN *Disf. de Demonstratione Oratoria.*

Ratio humana, ut alter fons argumentorum, duplici ex parte vel Theoretica vel Practica, considerari solet; utraque tamen coincidit in ultimo suo criterio, experientia, omniaque præcepta rationis speculativæ s. ob- jectivæ ex communi hominum sensu, interno & externo i. e. ratione subjectiva formata sunt, nec vim probandi & persuadendi habent, nisi quatenus ad certam hominum experientiam referri possint. Etenim Theoreticæ rationis principia non sunt nisi specialia philosophorum testimonia ac ratiocinia, ad universalem abstractamve formam s. theoriam redacta. Ubi ergo in rebus religionem atque moralitatem spectantibus ad hanc apodicticam provocatur regulam, hocque recte rationis dictamen, quivis facile intelligit, experientiam & sensum communem eo ipso laudari. Sunt quippe tanto hominum saniorum consensu ac experiendi modo pleræque veritates morales confirmatæ, ut universales statui debeant. Nisi vero ad propriam cujuslibet hominis referantur cogitandi sentiendive rationem, vix fidem extorquebunt. Quæ rationis aliorum cum nostra, utriusque vero cum revelatione analogia, necessario
ab

ab Oratore Sacro spectabitur, ut pondus demonstrationi suæ addere possit. Quomodo enim alios persvadebit, nisi rationis principia communemque omnium sensum cum intimo cujuscunque auditorum sensu jungat? Quum igitur argumenta a virtutis ipsius pulcritudine, indole, honestate, & felicitate, siue etiam ex contrario i. e. vitiorum summa turpitudine & infelicitate petantur, experientia certe est, quæ alios ante nos jamjam edocuit hanc esse virtutis ac vitiorum contrariam naturam. His vero utens argumentis Orator, minime ad subtilitatem scholasticam, s. constructionem philosophicam, & logicam syllogismorum artem, pugnasque eruditorum his de rebus descendere, sed simplicem veritatem populariter ad auditorum suorum statum applicare debet, atque Divinam voluntatem sapientissimamque constitutionem semper recolere tanquam ultimum moralitatis fundamentum; quo quippe modo optime patebit analogia rationis & revelationis. Quin etiam, in dogmatibus theoreticis de Deo, providentia, Christo & Oeconomia salutis exponendis, communia rationis principia, e consideratione causarum & effectuum, consiliorum & nexus rerum petita minime aspernari debeat orator, dubitari nequit. Sic veritatem de Christi expiatione suffulciunt argumenta ex pœnarum civilium natura, humanæ naturæ sensuali indole cæt.

de,

derivata; Sic ideam Divinæ majestatis insigniter confirmat consideratio mundi e. f. p. Hinc patet, non tantum religionis naturalis, verum etiam revelatæ (qualis est de Christo) dogmata subjicienda esse rationis & experientiæ scrutinio. Quid enim est in toto revelatæ religionis ambitu, quod ratiociniis philosophicis atque popularibus non confirmatur? Summam & apodicticam certitudinem infert Divinum testimonium, sed probabilitatem atque analogiam addit ratio ipsa, suis sapienter utens adminiculis. Propterea officium oratoris Sacri exigit, ut unacum Biblicis testimoniis communia hominum recta sentientium proferat ratiocinia, nec unquam justa ei denegabitur attentio. Posunt quoque fortassis aliquando privata nonnullorum doctorum judicia, testimonia & monita, ad veritatem quandam confirmandam interponi; posunt exempla hominum commendari aut vituperari; imprimis vero in historicis religionis nostræ momentis v. c. de resurrectione Jesu, mirabilibus factis cæt. comprobandis, testimonia doctorum primitivæ Ecclesiæ adferri rite possunt. Caveamus autem nobis ne, pristinum Homiletarum morem secuti, Patrum Ecclesiasticorum cæt. dicta otioso consilio & vanæ ostentationis causa allegemus. Aliud quippe est, demonstratione uti populari & oratoria, aliud scientifica & erudita. Immo pessimum esse, auctoritatem hu-

humanam cum Divina illa commutare velle, satis inde liquet, quod fallibiles sint ut plurimum homines, infallibile autem Dei & Christi sit testimonium.

Quid porro de *Ordine* argumentorum statuendum sit, ipsius rei natura edocet. Philosophicus ordo sub meditando quidem, sed popularis & liberior in ipsa tractatione argumentorum observetur oportet. Præscribunt Homiletici Scriptores, infirmiora esse postponenda fortioribus, specialia generalioribus, humana testimonia Divinis e. i. p. In his tamen omnibus præstat naturam sequi ducem, & quid quovis loco optimum sit observare, ne artificium orationis nimis exquisitum aut coactum videatur. Cæterum in ipso modo docendi ac argumentandi, practicum quoque usum spectandum esse, ut quippe auditores vivide sentiant, res sibi propositas ingentem secum ferre utilitatem, necessitatem & cum vera virtute connexionem, clare admodum patet.

§. 4. *Refutationem* (elenchum) quamvis non omnibus in concionibus partem quandam constitutivam esse ultro deprehendimus, multis tamen in casibus eam auditorum usibus inservire, certum est, quam quod certissimum. Paulus ergo Tit. 1: 9. monet, *αντιλεγοντας ελεγχειν contrasentientes arguendos* esse, Gal. 6: 3. *επισομιζειν os obturandum*, atque Servator ipse sermonibus suis
Pha-

Pharisæos refutabat. conf. Math. 22, 23 Cap. Ne vero ea repetamus, quæ Cap. 1. de universo consilio orationum jam disseruimus, hic tantum observare licebit, quam ratione errores ac præjudicia vulgi, unacum objectionibus vulgatissimis facillime possint debellari. Attentus ergo sit orator 1) ad eas objectiones sive errores, qui auditoribus nonnullis saltim, revera insunt aut facile suboriri quacunque de causa possunt. Fingere sibi adversarium, multasque eruditorum quasi in scenam vulgi proferre contentiones, temerarium & ostentantem proderet oratorem. Quid attinet e. c. in probanda Jesu Divinitate omnia Socinianorum ac Antitrinitariorum adferre placita, hæreses aut hæreticos nominare, diffamare, & velut armatum contra eorum procedere tela. 2) Minutulas adversariorum in re testatissima dubitationes operosius refellere, idem est ac fluctus in simpulo excitare; sed 3) graves & in humana vita communi gliscentes errores non sunt æquo & indifferenti animo tolerandi; Etenim qui omnem non movet lapidem hos mentibus rudiorum eradicare, ignaviter administrat doctoris sublimem provinciam. 4) Sine omni acerbitate, odio & vindictæ cupidine reprehendendi sunt errantes, ut virtutis ac veritatis in viam pedetentim redeant. Refutatio igitur omnis sit *solida, vera, simplex, perspicua & apta, mansueta*, nec disputu-

iputandi pruritu, live ingenii ostentandi causa, instituta. Quid porro de vitiis corrigendis animadvertendum, deinceps docebitur.

CAP. X.

2) De Genere Exhortativo & Elendico s. Pathetico.

§. 1. Omnem Christianam doctrinam & institutionem, quam civibus Ecclesiæ subministrare studebunt Oratores sacri, ad animi veram perfectionem recta tendere via, adeoque argumentorum omnem apparatus, non tantum ad intellectum persuadendum, sed quoque animum flectendum moresque formandos conferri debere, res est notissima. Quo nempe simplicior, verior & certior fuerit, & quasi in succum & sanguinem convertatur demonstrandi vis, eo etiam propensior erit voluntas ad eam sectandam. Sola tamen veritatis confirmatio non semper valet ad animum emendandum; Sunt enim tot animi anfractus, tot sensuum fraudes, tot affectuum vehementissimi motus, torque exemplorum, educationis prave, & consuetudinum (habituum) fascinationes, ut vera quamquam videat intellectus, animus tamen læpius immobi-

bilis maneat. Operæ igitur pretium erit videre, quomodo Oratoria arte rite uti debeant doctores Ecclesiæ, ut mores hominum emendare, corrigere, flectere atque perficere possint.

§. 2. Videamus vero primo, cujus ambitus sit hoc genus *exhortativum* & *elencticum* s. morale, ne perperam credamus, illud ad affectus quosdam subitaneos movendos aut repræmendos tantum esse compositum, quemadmodum Veteres quondam Oratores, politicis & domesticis in rebus, flectere auditorum animos affectusque allaborarunt. Longe enim sublimior & propterea difficilior est Oratorum Sacrorum in animi ipsius emendatione occupata provincia; quare etiam latius patere hocce consilium movendi in propatulo est. Moralis enim ac vera hominum perfectio non semper potest line vitiorum correctione (elencho morali) absolvi. Hæc vero multiplex est, & generalis & specialis, directa vel indirecta. Institutionem in virtute Paulus vocat παιδείαν ἐν δικαιοσυνῇ; correctionem ἐπανορθωσιν & ἐλεγχον. Renatis & veris Christianis illa; lapsis & impœnitentibus hæc proprie destinata est. Ut nempe Diva ipsa religio pro scopo suo habet, animum hominis radicitus emendare, emendatum in constanti virtutis retinere studio, fidemque & sanctitatem menti ingenerare, moresque externos atque affectus omnes
gra-

gravissimo Divinæ gratiæ regimini subijcere, ita orationum sacrarum summa eo redit, ut animus, mores & affectus ad immutationem ac perfectionem veram perducantur. Et quamquam certum sit, Divini Spiritus ac verbi hoc esse opus, ex infelicissimo vitiorum statu mentem revocare hominum, virtutumque omnium fecundissima animis ingerere semina; artis tamen oratoriæ est, huic Divino operi, quod mediatum judicabitur, adjuvando, suos quoque omnes intendere nervos. Animi scilicet ac morum emendationem efficacissime promovebunt *argumenta* & *motiva*, affectus moderabitur & excitabit *affectuum* & *figurarum* prudens usus, sive *enthusiasmus* oratorius. Neque non valet imaginum usus atque orationis ornatus, ad mores affectusque commovendos auditorum; Quo vividius enim depinguntur res, eo fortius voluntatem afficiunt. Immo hæc summa est laus oratoriæ facultatis, ut quos vehementiores animi motus s. affectus excitare, compescere, moderari valuerit, eosdem quoque ad universam animi indolem vitamque humanam dirigendam componere studeat.

§. 3. Qua ratione *argumenta* ad persuadendum sint accommodanda, antea exposuimus; Prælucente vero intellectu, voluntas decernere & ad bonum flecti tanto melius poterit, quanto arctius sit inter utramque facultatem commercium. Quare nec absurdum,

M

dum,

dum, quin verisimum esset statuere, argumenta ipsa, rei veritatem demonstrantia, ad voluntatem quoque pertinere, adeoque motiva virtuti præbere vividissima. Quidquid enim non solum e Divinis testimoniis, verum etiam naturæ humanæ, legis & moralium actionum indole, ad persuadendum derivatur argumentum, arctissimam habet inter se cognationem intimumque in universum sentiendi vivendique modum, influxum. Quum vero moris sit, *argumenta* ad intellectum pertinentia s. *rationes*, a *motivis*, animum flectentibus, discernere, variorumque sint res ad hanc potius quam illam facultatem afficiendam pertinentes; hæc ergo sigillatim aduulisse juvabit.

Primum motivum ad animi emendationem propullulat ex *sensu præsentiae Divinae*. Quo magis enim homines ad hanc ideam recurrunt, atque majestatis Divinae, perfectionumve cæterarum piam cum eadem conjungunt memoriam, eo citius a peccatis absterrerent, & ad Deum converti poterunt. Discant proinde concionatores, has semper veritates, de Deo & ejus attributis, speciatim de præsentia Divina, ad virtutem excitandam accommodare. Quid fortius ad vitia præcavenda valet, quam cum sistimus Deum ubivis justum esse vindicem, omnia scrutantem, intuentem, animadvertentem?

Se-

Secundum motivum a Divino gratiosissimo moderamine & auxilio, s. Spiritus Sanctissimi efficientia, petatur. Ut enim ubique præsens est Deus, ita quoque efficacissimus est & minime otiosus ad humanas dirigendas vires atque actiones, inmo infinito & mediato modo libertatem hominum flētendam. Hinc precum necessitatem nullo non tempore urgendam esse patet. Qui vero insolenter se gesserint, hocque adminiculum pravissima levitate neglexerint, ægre sensualium irritamentorum excutere valbunt jugum & vitiis resistere, veramque ad pœnitentiam, fidem ac sanctitatem pertingere. Pessime ergo agunt Oratores, qui optimum hoc animi instaurandi non rite inculcant subsidium, sed alia quævis ex dignitate humana & virtutis pulcritudine tantum derivata commemorare satagunt adminicula, Scripturæ & modellæ Christianæ turpiter reclamantes. Abiit, ut fanaticum ac stultam virium nostrarum, a Deo acceptarum, socordiam commendemus; sed modelte de nobis ipsis lentiamus necesse est, Deumque imploremus, omni genæ sanctitatis atque salutis fontem.

Tertium motivum a Divina voluntate s. sanctissima dispositione deducitur. Siquidem ultimum hoc est moralitatis fundamentum, hæc vera causa, cur a malis quibuscunque cogitatis, sentibus, desiderijs, dictis factisque abstinere, sancta vero quævis a Deo no-

bis injuncta exsequi debeamus. Infinita sunt Scripturæ loca, hanc comprobantia rem. Quis sublimiora, quis graviora unquam producere valebit virtutis & honestatis principia? Sed sunt hæcce intime connexa cum morali nostra felicitate & destinatione; quare

Quarto, Felicitatem summam hujus & futuræ vitæ statuimus efficacissima pietatis exhibere motiva, contra vero, infelicitatem miseriamque hominis, sub peccati dominio misere luctantis, fortissimos addere ad pœnitentiam agendam stimulos. Tabulam hanc duplicem vitæ humanæ sollicitè sistat Orator facer, atque ad ipsam experientiam quotidianam non minus, quam spem sive metum futuri ævi, auditores referat suos. Nititur quippe virtus non tantum spe futuræ felicitatis, sed etiam præsentis sui status jucundissimo, quem quotidie experitur, sensu; immo utrumque salutis modum involvunt absolutissimæ Dei promissiones, quemadmodum e contrario metum pœnarum hujus & futuræ vitæ ingenerant comminationes Dei certissimæ. Proinde peccatores & infideles coercendi, castigandi, flectendi sunt hoc justo Divinarum pœnarum, per omnem vitam infligendarum, metu; fideles autem ac pii Dei cultores ad constantem animi sanctitatem ex sensu felicitatis suæ excitandi, confirmandi. Ad ipsum modum futuri seculi pœnas sive præmia adumbrandi quod attinet, eam observent
ora-

Oratores prudentiam, ut præsentis vitæ semper cum futura adjungant lœnam, liquidem ex ea quasi per gradus ad infinita illa immortalitatis spectacula ascendimus. Nihil vero morabimur ineptientes illos philosophos, qui nullam salutem aut pœnam extra hujus vitæ extendunt pomœria. Quibus autem imaginibus utendum sit, postea enucleabimus.

Quinto, Exemplum Jesu consummatissimum, si quid aliud, efficacissime valet ad Christianam fidem alendam. Ut enim nulla datur aut concipi quidem poterit virtus, quam Christus non exactissime implevit; ita vividam ejus imaginem semper intueri atque sectari debent quotquot nomen ejus profitentur. Habet quoque exemplum mortis ejus tantam vim ad deterrendum a peccatis, ut illud merito pœnitentiæ fomitem dixeris. Quare etiam Apostolos constanter ad utrumque hoc Jesu in vita & morte exemplum provocasse videmus. Cæterum amplissimam occasionem instillandi veram virtutem universa Jesu historia præbet, cujus nuda enarratio sæpius tantum, immo longe plus valet, quam omnium Philosophorum præcepta, encomia, exempla. Quid enim attinet, Christum cum Socrate aut alio quovis, vitii haud experte, conferre? Meminerint ergo concionatores sublimia hæc premere vestigia Christi, cujus quidem sanctissima vita continet

net illud: *non plus ultra*, omnibus tamen Christianis est ad imitandum proposita. Conf. HACKER *Jesus der Weise von Nazareth*.

Sextum motivum, quod inquam multo inferiorius, latet in *exemplis* cordatissimorum & piissimorum hominum in historia Sacra commemoratorum, qui si ex una parte testatum reddiderint, humani nihil ab ipsis alienum fuisse, ex altera tamen parte multa dederunt sinceræ poenitentiae ac emendationis, constantis fidei & amoris in Deum Christumque, patientiae, iustitiae, beneficentiae cæter. specimina. Commendatur scilicet Abrahamus a Paulo ob fiduciam in Deum, Iosephus ob castitatem ac amicitiam, David ob animi in suis agnoscendis peccatis integritatem cæterasque multas virtutes—; laudantur merito tot pii Dei cultores in Vet. Test., totque Jesu confesores in Nov. Test. adeo ut nulla desint rem Christianam illustrantia exempla. Sed sunt quoque in Bibliis multa pravisimorum hominum ad deterrendum alios congeſſa exempla, ut videamus, quantæ sit infelicitatis atque miseriæ, a vera pietatis deflectere semita. Nec male agunt Oratores sacri, qui e contrario & dissimili motiva petunt sanctitatis, siquidem contraria contrariis illucescunt.

Septima ratio movens voluntatem ex sensu hominis morali desumitur. Sunt quippe nonnullæ ideæ morales adeo arcte cum ipsa

ipsa humanitate i. e. humana natura conjunctæ, ut vel levissima observatione hominum semet menti velut ingerant; adeo familiares, ut nullus ferme sanus de iis dubitare possit; quare haud defuere, qui hasce ideas putarent innatas, sed immerito, quia ex communi omnibusque æquali sentu atque rationis usu sponte nascuntur. Hæc vero ideas a communi sua experientia depromentes homines, ut vulgo sunt, facile sentiunt discrimen boni & mali, veri & falsi, honesti & turpis; sentiunt & libere amplectuntur quæ bona sunt, satim appareant. Sed in appetendo bono & averfando malo, quanta sunt hominum divortia! Unde vero in ipso sensu morali tanta analogia & harmonia, nisi æqualitatem hominum naturalem in facultatibus ac juribus conspicuam, aut quosdam cum vita ipsa mechanica connexos instinctus, ad animum æque pertinere ponamus. Fundamentalibus ex gr. est instinctus *vitæ* s. amoris proprii, & *sympatiæ* s. socialis amoris; uterque autem, si vel maxime in origine sua, ut sensualis & mechanicus, ab æquali hominum constitutione pendeat, liberissimo tamen animi proposito definitur. Docet enim quemque sua experientia, 1) indelebilem sibi inesse nifum felicitatis & perfectionis, quam omni modo sibi comparare studeat. Hunc cæco quodam mechanismo animantia bruta sequuntur impetum, sed ad

mo-

moralem ac liberiores usum eundem referre possunt homines sensum; quem ergo excitandum & tanquam naturale quoddam motivum censendum esse, quivis intelligit. Felici ergo cum successu, plerisque in officiis Christianorum erga se ipsos observandis, ad hunc amoris sensum provocare possunt concionatores, dum modo eam sollicite addant cautionem, amorem sui non ad fluxa hæc & mundana bona tantum restringi, sed imprimis ad moralia ac sempiterna spectare, atque Religionis sublimiori perfici subsidio. Felicitas omnis, sive præsens sive futura, nititur amore nostri ipsius, quem animis nostris imprescit summus virgæ moderator, Deus. 2) Alter sensus phylico-moralis est *sympathia*, quæ cum nisu illo continuo ad sociabilitatem arte coheret. Quis nescit Servatorem sanctissimum læpius amorem proximi commendasse, quia naturalis est & omnibus hominibus communis? quis amoris hujus fundamentum in naturali hominum æqualitate situm non deprehendit? quis demum eundem amorem actō quodam vinculo cum nostri ipsius amore conjunctum plerisque in vitæ eventibus asserere dubitabit, licet non propterea ad amorem proximi obligamur, quia commodum ex eo habemus, sed quia Deus eum iisdem juribus ac unumquemque nostrum instruxit. Hæc aliaque sunt a concionatoribus observanda, in iis ma-

maxime orationibus, quæ socialia nostra explicabunt officia.

§. 4. Ita vero in universo hoc genere motivorum versabitur Orator, ut quid aptum, quid efficax & ad commovendum, corrigendum & emendandum animum auditorum una cum moribus accommodatissimum sit, seligat, nec omnia in unum conferat. Propiorem antea perspectam sibi habeat oportet cognitionem seculi sui, auditorum & diversissimorum vitæ statuum, ut sciat, quænam vitia imprimis repræhendenda, quænam studia excitanda, qui mores confirmandi, & qui affectus hominum temperandi sint e. s. p. Sunt quippe nonnulla vitia nationalia, alia infeliciori nascendi sorte, alia per pravam educationem, sive exempla aliorum, sive civilis vitæ abulum ac negligentiam contracta, quibus omnibus medelam ac obicem ponere non valet, qui harum rerum imperitus est. Sciat religionis doctor principiis vitiorum ob stare, quia sero medicina paratur; sciat elenchum moralem ita instituere, ne invidiam aut odium, sed ruborem, pudorem, prænitentiam & constantem peccati averſationem excitet; sciat amabilem ita sistere pietatem fidemque, ut constanti studio semet erectos sentiant ac confirmatos fideles; Sciat denique morum omnem puritatem ex animi ipsius fonte elicere, probe gnarus hominum quoque hanc esse infelicitissimam artem,

tem, ut simulare pietatem, fidem, amicitiam sæpius studeant; verbo ut omnia complectamur: *admonitio* omnis solida, vera, fidelis & apta sit, neque non ex sincerissimo animi sensu derivata, quia mores oratoris vim exerunt in mores auditorum insignem. *Castigatio* vero sit seria, prudens, amica, sincera. Hinc fiet, ut succellum largiente Divino Spiritu multa in melius mutare valeat Ecclesiæ doctor, quæ antea deperdita fuerint & in perniciem profligata.

§. 5. Post argumenta & motiva, proximum nec infimum locum sibi vindicant *affectus* Oratoris Sacri, qui, instar fluminis exuberantis camposque irrigantis, non modo attentionem auditorum excitare, sed etiam animum eorum flammare ac commovere valebunt. Quum enim naturam ipsam hominis scrutamur, nullam reperimus in mente suboriri appetitionem sive aversionem, nullum sensum boni aut mali, qui non animum fortiter adeo occupet, ut vehementiorem sanguinis ciat motum corpusque totum perturbare videatur. Sunt hi vividiores animi & corporis motus (affectus) ita quoque cum Religione conjuncti, ut qui hanc sibi aut aliis rite persuadere voluerit, illorum instrumento commodè carere nequeat. Docet quidem religio, quomodo affectus omnes moderari, temperare, compescere aut excitare debeamus constantis virtutis exercendæ causa, sed

sed eadem quoque docet sublimis doctrina, affectuum fontes non esse penitus præcludendos, quia naturæ nostræ sunt familiares multumque proficui. Patet ergo, Oratorem Sacrum in id debere eniti, ut verum ipsum concitatorum ejusmodi motuum ab abusu discernere valeant auditoris. Sed nec minima prudentia requiritur in Oratore ipso, qui si affectibus aut destitutus aut male imbutus ipse fuerit, ægre omnino cœlestes veritates ad praxin auditorum accommodabit. Certum quidem manet, vim religionis Christianæ internam juxta rationum moventium promoveri demonstratione; dubio quoque caret, mores universos una cum animi sincera emendatione, non a sensibus atque affectibus, qui volubiles sunt ac cito transeunt derivari, sed placida mentis meditatione, persuasione & experientia suffultum iri; interim tamen nulla ferme obvenit persuasio animi, quæ sponte sua læpius non in affectus erumpat; nulla motivorum datur applicatio aut præceptorum expositio, quæ vehementius non afficiat animum, signisque declarari amet incitationibus. Si ergo sincerissimo animatus fuerit Orator pietatis studio, purissimæque conflagraverit amoris suorum flamma adeo, ut sui ipsius exemplo affectuque ad emendationem, perfectionem constantemque virtutem excitare valeat auditores; talem quoque necessario non tam inducere quam ex-

pi-

primere debet mentis habitum, ut commovere, flectere, corrigere & prout temporis ratio fert, agere animos auditorum possit. Fortiter enim mentibus impressa amoris, venerationis, fiduciæ in Deum & Christum vestigia diutius hærent, & seminis instar fructum proferunt uberrimum. Quod si vero tales non se exseruerint motus in ipso Oratore, quomodo fieri potest, ut alii eosdem nutriant apud se ac permoveantur. In commiseratione aliis excitanda, ut quoque cæteris affectibus valet semper HORATII:

— — *si vis me flere, dolendum est
primum ipsi tibi — tunc tua me infortu-
nia lædent.*

§. 6. Affectuum omnium describere naturam, vix modumque, a nostro instituto alienum est. Præcipuas tantum adferre iuvabit classes, ad quas cæteri affectus haud male referri possunt. Quatuor scilicet principales, ex appetitu sive uedio ortum ducentes, commotiones mentis (*passiones, affectus*) constituuntur: *Lætitia & Tristitia, Amor & Odium.*

Lætitia, utpote jucundus boni cuiusdam & felicitatis sensus, ex perceptione rerum gratissimarum nascitur. Quo enim vividius res cum salute nostra conjunctæ nobis repræsentantur, eo plus animum delectatione perfundunt. Cujus lætitiæ gradus summus *gaudium & exultatio* vocari solet;
Prout

Prout vero res fuerint præsentēs, præteritæ aut futuræ, lætitiā inde variā animo ingeneratā sentimus. Præterita dulcissimarum rerum eventuumque momenta jucunda recolimus memoria, quia de novo velut pervadunt mentem & phantasiæ ope reproducentur. Futuræ felicitatis, certo expectatæ, sensum lætiorem, vulgatissimo *Spei* nomine appellamus. Neque tantum ob possessionem sive spem felicitatis grato oblectamur sensu, verum etiam quia mala quævis imminētia ablata experimur e. s. p. Christianæ igitur doctrinæ sublimia proposituri doctores præcepta promissaque, quem spatiosissimum non ultro invenient jucundissimarum rerum campum! quot ad exhilarandos nosmet non exhibentur infinitæ occasiones, quæ continua lætandi materies, quæ lucidissima futuri status spectacula! An possibile est, quemquam Oratorem sacrum nude & sine lætitiæ affectu talia auditoribus sistere posse oblectamenta! Siene se ipsum fervore quodam gaudii abreptum non sentiet, sed frigescere cum animum tum orationem patietur? Annon celiūssimum Jesu affectum, toties de salute hominum exultantem, imitabimur, de propria & aliorum vera salute solliciti? Gratisimo qui condimus pectore memoriā liberationis, ex summo pœnarum horrore per Christum Servatorem paratæ, eandemne in gaudii plenissimum sensum erum.

erumpere non sinemus? *Tristitia*, ex opposito, doloris est lentius ex rebus ingratis oriundus, multosque habens gradus, quorum ultimus appellatur *desperatio*. Imminens ubi fuerit malum, animus sentit se *metu* concussus; neque tantum proprias nostras dolemus, plangimus, metuumus plagas, sed tristem quoque ex aliorum infelici statu percipimus sentum, *sympathiam*, *commiserationem*, *pudorem*, & quæ sunt reliqua. Hæc jam omnia pro suo loco & tempore concionatori cognita & observata esse debere, non est quod multis demonstremus. Ineptissimus enim esset, qui tribus in hujus vitæ eventibus explicandis, non ipse doleret, nec aliorum miseretur; immo iniquissimus esset, qui Jesu Christi, ignominiosam oppetentis subeuntisque mortem, frigido enarraret affectu historiam, nec propriam suam & generis humani universi ignominiam tubinde tristi spectaret oculo verberaretque animo, cum innocentissimum pro peccatoribus supplicio dirisimo damnatum recogitaverit. Cæterum quomodo ad sympathiam incitabit auditores suos concionator, qui documenta ejusdem affectus non ipse dederit?

Amoris lentum, intimum illud studium ac desiderium boni, perfecti, sancti & veri, non solum ex repræsentatione rerum, verum etiam personarum, quibus varias inesse videmus perfectiones & pulcritudines, oriri,

ex

ex Psychologia patet. *Odium* vice versa vehementiorem esse averſationem tædiumque rei malæ ſ. phyſicæ ſ. moraliſ, itidem patet. Hinc per diverſos gradus explicari & velut emanare videtur hic amoris & odii affectus. Propriæ felicitatis ſtudio ſ. *amor ſui* generat *verecundiam*, *æmulationem*, *zelum* e. q. 1. *Amor proximi* incendit ad *gratum animi* ſ. compenſandi nilum, *venerationem*, ex conſideratione perfectionum alterius, *gratiam* & *miſericordiam* i. e. ſtadium benefaciendi aliis, *placabilitatem* & quæ ſunt reliqua. Ex altera vero parte, ubi gravior ſentitur averſationis modus, *iram*, *vindictam*, *invidiam*, *contemptum* & *horrorem*, cæc. progigni, quotidiana teſtatur experientia. Ita autem hos omnes affectus ex amore & odio provenientes tractare debent præcones S. ut malos quosvis non modo apud ſe, ſed quoque apud alios ſuffocare diſcant, honeſtos quosvis commendaturi. Invidia enim & vindicta turpes ſemper judicabuntur affectus, quia ad mala aliis inferenda excitant animum; iram vero & contemptum, dummodo rem averſandam ſolam pro ſcopo habeant, nec perſonas tangant, licitas eſſe paſſiones, nullo negotio invenimus.

Quod porro bene obſervarunt alii, Oratorem ſua arte pollentem, minime contrarios aut plures una vice excitare, nec diu, aut ſine juſta neceſſitate commotos tenere debere

re affectus, imprimis autem sibi cavere, ne otiosis declamationibus aut nimio affectuum ului indulgeat in rebus, quæ tranquillam requirunt mentis meditationem; hæc & alia bene multa ex ipsa religionis & animi humani natura intelliguntur.

§. 7. Ut rite affectibus uti possit Orator ad animos hominum efformandos vincendosque, addamus nonnulla *requisita* summopere necessaria. 1) Animus ejus cum suis sensibus, moribus & affectibus sit totus religioni consecratus. Tum enim valebit jure: *pectus est, quod disertum reddit.* 2) Enthusiasmus oratoris vividiori ingenii, phantasiæ, judicii & probitatis impulsu suffusus, continua meditatione & lectione exemplorum in Oratoria arte laudatissimorum alendus est. Talia exstant exempla haud pauca, MOSHEMIL, SAURINI, MASSILLONII, ZOLLIKOFER, BASTHOLM, SPALDING, JERUSALEM, STURMIL, REINHARD cæt. nec inter nostrates BÆLTER, NOHRBORG, PETTERSON, EKMANSON cæt. meritissima sua laude defraudandi, Cæterum conferant lectores BASTH, *Predikos*, Cap. 58.

§. 8. Affectibus exprimendis præsertim inserviunt *Figure* orationis, de quibus assatim præcipiunt Rhetores. Nos vero præcipuas & in concionibus Sacris maxime obvias delibabimus partes, in antecessum tamen monentes: 1) omnes figuras ex naturali homi-